

La crònica de la batalla de Lepant en una acta del llibre de consells de Cervera

Maria Pilar Perea

Universitat de Barcelona

1. Introducció

La victòria de Lepant tingué un ressò important a Catalunya no sols per la destacable participació catalana¹ sinó també pel que suposà d'esperança en relació amb l'alliberament dels atacs dels pirates barbarescos i turcs. Quan aquesta esperança s'esvaí —pel fet que va ser una victòria isolada i d'efectes reduïts— la seva ressonància es prolongà encara com a record de la derrota infligida a un enemic pertinaç.

La batalla de Lepant es congruïà arran dels importants progressos de l'imperi otomà i de l'augment de les accions piràtiques en la Mediterrània oriental. Aquests fets forçaren Felip II, el Papat, la república de Venècia i l'orde de l'Hospital de Sant Joan Jerusalem a forjar una aliança, o Lliga Santa, amb l'objectiu d'enfrontar-se amb l'estol turc. L'esquadra cristiana, formada per més de 280 vaixells i gairebé 30.000 homes, partí de Messina. La direcció requeia en Joan d'Àustria, capità general de l'armada, però la seva minoria d'edat convertí el seu lloctinent, Lluís de Requesens, en el veritable dirigent de l'estol. La batalla, que tingué lloc el 7 d'octubre de 1571, va durar prop de cinc hores i, tot i que les pèrdues cristianes foren considerables (15 galeres enfonsades i més de 7.000 morts), la derrota otomana fou clara (15 vaixells enfonsats, 190 de capturats i prop de 30.000 morts i 8.000 presoners).

Aquest triomf inspirà innumbrables manifestacions artístiques: balls parlats, falles en què el Gran Turc era el cremat, "moros i cristians", peces de literatura popular, drames o poemes, com els del mallorquí Dionís Pont o del matoroní Joan Pujol. Cal destacar també les rajoles vidriades siscentistes en

1. En efecte, de Sant Feliu de Guíxols, per exemple, hi ha constància que hi havia no menys de vuitanta oficials. Molts dels alts dirigents de l'armada eren, així mateix, catalans, començant pel lloctinent de Joan d'Àustria: Lluís de Requesens.

representació de la batalla de Lepant de la capella del Roser de Valls o les de l'ermita canarenca del Remei.

Una intervenció catalana tan important propicià que la major part dels trofeus de la victòria fossin portats a Catalunya: el pavelló de l'almirall turc Alí-paixà; el fanal de la galera capitana, conegut amb el nom de "llàntia del rei moro", que fou portat a Montserrat; el Sant Crist de Lepant que, segons diuen, anava a la nau capitana de Joan d'Àustria i és venerat a la catedral barcelonina, i la Verge de la Victòria del Convent de Monsiò. Des del punt de vista de la pietat popular, s'incrementaren i difongueren les advocacions a la Mare de Déu, com és ara la del Remei de València² o la del Roser.

Des d'una perspectiva narrativa, hi ha constància d'aquest esdeveniment en el Dietari del Consell barceloní. En la mateixa línia, el document que es presenta a continuació, l'acta del deu de desembre de 1571 (volum 76, anys 1561-1609) del Llibre de Consells de la Comunitat de Preveres de l'Església Parroquial de Santa Maria de Cervera, que es conserva a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, recull també la crònica d'aquesta victòria. El text, *Relació ho memòria de la victòria que Nostre Senyor Déu és estat cervit donar a la Sancta Ligua y armada de mar dels fels cristians y contra la armada del gran turch*, que comprèn els folis 191 i 192, narra amb detall el combat naval que va tenir lloc al golf de Lepant, les causes que el motivaren, els participants i les pèrdues humanes i materials que se n'esdevingueren.

L'objectiu del present estudi és doble: d'una banda, l'edició del document i, d'una altra, l'anàlisi lingüística centrada en els aspectes més rellevants relatius a la grafia —i la seva presumible vinculació amb la fonètica—, a la morfologia verbal i a determinats aspectes lexicosemàntics. Es planteja com a hipòtesi de partida que el document, lluny de la tipologia dels processos de crims, però lluny també dels paràmetres de la llengua literària —els dos pols més i menys propers, respectivament, a l'espontaneïtat de la llengua oral—, pot ser un reflex de la parla de l'època i pot ser susceptible alhora de manifestar alguns dels trets dialectals que caracteritzen la zona de transició on Cervera està emmarcada.

2. L'edició del document

L'edició proposada és una transcripció paleogràfica que vol ser especialment fidel a la representació de les grafies. Incorpora, però, modificacions en relació amb la separació dels mots que apareixen units —mitjançant la utilització d'un simple espai (ala → a la), del punt volat (nos → no-s), de l'apòstrof (sen → se'n) o de guionets (partint se → partint-se), per tal de facilitar al màxim la lectura del document. S'accentuen els mots i es desenvolupen les abreviatures, i es representen les lletres corresponents en

2. Dec aquesta i altres informacions rellevants a Josep Moran, a qui agraeixo profundament el seu interès per aquest treball.

cursiva. Es regularitzen, així mateix, la utilització de les majúscules i minúscules i s'hi incorporen els signes de puntuació adients. La numeració que apareix en la transcripció correspon a la numeració de les línies establerta en el document original. La barra inclinada, que separa cada línia, permet la disposició continuada de tot el text. La grafia és clara i uniforme amb alguns casos de polimorfisme.

El text presenta una estructura molt simplificada. El cos de la crònica es desenvolupa entre les línies 4 i 118 — el títol està recollit en les tres primeres línies. La narració es clou amb una pregària a Déu (línies 116 a 118). Finalment, de les línies 119 a 126, Joseph Nuix, prevere de la comunitat de l'església major de Santa Maria de Cervera, i autor de la present crònica, destaca la importància d'aquest esdeveniment i fa esment de les seves conseqüències religioses.

foli 191

15+71

- ¹ Relació ho memòria de la victòria que Nostre Senyor Déu és
² estat cervit donar a la Sancta Ligua y armada de mar
³ dels fels cristians y contra la armada del gran turch

Al marge: Victòria

⁴ Per la gràcia de Nostre Senyor Déu inspirts los prínceps cristians, ço és / ⁵ lo Sanctíssim Pare Nostre, Papa Pio Quint, de bona memòria, y lo ca- / ⁶ -tòlich rey Philip, rey de Spanya, et etc. y la senyoria de Venècia, / ⁷ considerant quant danyave la supèrbia del gran turch y ab quanta / ⁸ supèrbia devastava moltes terres, en la part de levant, ab gran arma- / ⁹ -da de mar, com ere en lo regne de Cipse y altres terres de la senyoria / ¹⁰ de Venècia, considerant, com dit és, los prínceps sobredits, lo gran / ¹¹ dany que la cristianitat patia, feren una Sancta Ligua entre los prin- / ¹² -ceps susdits y elegiren per a capità general de dita Ligua al sereníssim / ¹³ senyor don Joan de Àustria y Araguó, fill del < > ³ tríssim Carrlos V, empe- / ¹⁴ -rador, lo qual intra ⁴ que tingue gran armada de mar que eren / ¹⁵ en número de galeres, ço és, dotze del Papa, vint-y-sis del Rey catòlich / ¹⁶ de Spanya, cent y nou de la senyoria de Venècia, tres de la religió de / ¹⁷ Sant Joan y vint eren de prínceps y senyors particulàs, ço és, del príncep / ¹⁸ del Piamont y altres que prenen suma de dos-centes y sis galeres ultra / ¹⁹ de les quals y avie sis galeres, vexels imperials de la senyoria

3. Fa referència, sens dubte, a un tractament, però és il·legible.

4. Tot i que, en general, la grafia del document és molt clara, hi ha alguns mots de difícil lectura. En concret, aquest mot podria ser interpretat com a 'justa' o 'insta', amb la qual cosa és guanyaria en valor semàntic. Tanmateix, sembla que només es pot interpretar com a 'intra' si el traçat es compara amb altres solucions presents en actes escrites per la mateixa mà.

de Venèsia / ²⁰ y quoranta y sinch fraguates y barguantins y vint-y-quatre naus gros- / ²¹ -ses per portar la monició per dita armada. Així partint-se lo dit seren- / ²² -níssim senyor don Joan, capità general de la dita Ligua de la yslla de / ²³ Cicília de la ciutat de Mecina a XV de setembre any 1571, per a / ²⁴ juntar-se ab les gualeres de la senyoria, se ajustaren a la Vall de /

foli 191 v

²⁵ Alexandria, port de la dita senyoria, los darrés dies de setembre / ²⁶ a hont lo Sumo Pontífice envià tres cardenals qui portaren / ²⁷ lo standart general ab les armes de la Sancta Ligua, que / ²⁸ eren un crucifici y la ymage de la Verge Maria y les armes / ²⁹ del Papa y del Rey Catòlich y de la senyoria, y dits cardenals, / ³⁰ per part del Sumo Pontífice, lo donaren al dit Senyor don Joan / ³¹ com a capità general y més avant concediren jubileu / ³² pleníssim per part del Papa a tots los que anaven en aquella / ³³ armada contra la del turch, partint-se dita armada de / ³⁴ dita vall camí del regne de Cipro per a socorro de Fama- / ³⁵ -gusta, la qual ciutat avie any y mig que lo turch tenie / ³⁶ asemiada. Aribaren a la Sefalònia, yslla de la senyoria, se / ³⁷ entengué per una fragata com Famagusta ere presa per lo turch, / ³⁸ sens guardar los pactes los avie promès. De aquí, partint-se / ³⁹ la armada per a levant en cerqua de la armada del turch, saberen / ⁴⁰ com dita armada ere en lo golf de Lepant <a> cent milles de / ⁴¹ nostra armada. Ere lo número de dita armada cent trenta / ⁴² galeres reals, xexanta galeases y altres vexells de cosaris / ⁴³ que tots junts eren tres-cents y quatre vegells, entent / ⁴⁴ los baxans del gran turch qui eren: Alí-baxà, general de la mar, y / ⁴⁵ Partat-baixà general de terra. Com don Joan venie la volta / ⁴⁶ de Lepanto, avent ja enviat al turc la nova, com don Joan / ⁴⁷ venie ab la armada fent-li asaber lo que passave y que volie / ⁴⁸ que sos capitans y armada fessen ab la armada cristiana y així / ⁴⁹ refrescaren de gent, geníceros y spays y altres monicions venint / ⁵⁰ a la volta de nostra armada ab gran número de soldats y les galeres / ⁵¹ molt ben fornides en tot lo que ere menester per a pelear. /

⁵² Pasant lo senyor don Joan avant en cerqua de la armada turquesqua / ⁵³ se entengué com la armada enemigua ere a deu milles de la nostra / ⁵⁴ que ere a sis de octubre, vesprada, convoquà dit senyor don Joan los / ⁵⁵ capitans y consell y fonch feta determinasió de combatre la arma- / ⁵⁶ -da enemigua per al dia següent y feta resenya general per lo senyor / ⁵⁷ don Joan per tota la armada se trobaren vuyt mília spanyols, onze mília / ⁵⁸ ytalians y tres mília tudesquos y tres mília venturés y après dit senyor / ⁵⁹ ab una fragata anà per tota la armada y per popa de galera deduint- / ⁶⁰ -los com per lo dia següent estave determinat de envestir y combatre / ⁶¹ la armada turquesqua y animant a tots los soldats que fessen / ⁶² com a bons cristians y valents soldants en pelear contra dels enemics / ⁶³ y que ab bon ànimo morissen per

la fe catòlica y de tots fonch respost: / ⁶⁴ 'victòria, victòria! Lo dia següent, dia de dumenge, a VII de octubre / ⁶⁵ any 1571 foren en vista de la armada turquesca la qual venie / ⁶⁶ a la vella ab lo vent prosper encara que contrari a la nostra y la mar / ⁶⁷ algun tant moguda que per nostra armada ere danyosa y posant en orde /

foli 192

⁶⁸ la armada tornà dit *senyor* don Joan ab una fragata per la armada, / ⁶⁹ visitant aquella, y tornant animar los capitans y soldats per a la batal- / ⁷⁰ -la y donat orde en fer les squadres de les galeres y armada se'n / ⁷¹ tornà a la sua capitana. Lo orde que tenie ere que a la part / ⁷² de man dreta anave Joan Andria Dòria ab cinquanta-sis galeres / ⁷³ y a la part squerra, lo general de Venècia, Barbariguo, ab sin- / ⁷⁴ -quanta-sis galeres y a la batalla stave dit *senyor* don Joan ab tres / ⁷⁵ capitanes; ço és, la sua y la del Papa, qui portave Marcho Antho- / ⁷⁶ -nio Colona y la de Venècia. Per retraguarda de la batalla / ⁷⁷ anave lo comanador maior de Castella, don Luís de Requesens, / ⁷⁸ y Súnigiga, avantguàrdia anaven altres capitans, entre ells don / ⁷⁹ Joan de Cardona, capità de les de Sicília y altres *senyors* spanyols / ⁸⁰ y ytalians y comanadós de Sant Joan. Portaven cada squadra dos / ⁸¹ galeases de les sobredites, remolcant aquelles, dos galeres cada / ⁸² una y stant a tir de artilleria de la armada les dexaren, les / ⁸³ galeres, y se'n tornaren a son loch dedicuat y les altres galeres / ⁸⁴ a son loch dedicuat. Les naus no-s trobaren en la batalla per no / ⁸⁵ ésser aribades per tenir lo vent contrari a la hora de migiorn. / ⁸⁶ Lo mateix dumenge aplacada algun tant la mar se comensà / ⁸⁷ la batalla entre les dos armades y comensant les galiotes ab la / ⁸⁸ artilleria se féu algun dany⁵ a la armada turquesca, se féu algun / ⁸⁹ dany y mesclant-se les galeres de totes les armades se mesclà / ⁹⁰ la batalla tant valerosament per totes bandes que tots mostraven / ⁹¹ la fama tenien de batallar, y durà dita batalla spay de / ⁹² tres hores. Tant valerosament batalaren los cristians que resta- / ⁹³ -ren vencedós y prengueren dels turchs cent-setanta gualeres / ⁹⁴ reals, entre les quals n'i avie trenta que portaven fanal, / ⁹⁵ més foren preses vint galeotes y vint-y-sinch de sfondra- / ⁹⁶ -des y altres remades. Oxalí, rey de Alger, fogí ab setanta / ⁹⁷ velles. Foren morts vint mília turchs, presos sis mília, liber- / ⁹⁸ -tats catius cristians, de quinze fins en vint mília, / ⁹⁹ prengueren-se moltes municions de guerra y altres coses / ¹⁰⁰ y vàlues importants. Les dos galeres capitanes dels turchs / ¹⁰¹ foren preses y morts los capitans Alí-baixà y Partat- / ¹⁰² baxà. Foren preses per les capitanes dells cristians. Moriren / ¹⁰³ nomenats vint-y-vuyt capitans del turch y presos quatre, / ¹⁰⁴ y molta altra gent de valor y stimada per lo turch. Dels cristians / ¹⁰⁵ moriren alguns capitans y cavalés spanyons y catalans, yтали- / ¹⁰⁶ -ans. Lo

5. Està ratllat, però sembla llegir-se 'dany'.

número dels cristians morts y nafrats foren deu milia. / ¹⁰⁷ És estat cervit Nostre Senyor Déu donar aquesta victòria a la arma- / ¹⁰⁸ -da dels cristians, regida y governada per lo sereníssim dit senyor / ¹⁰⁹ don Joan de Àustria, lo qual, après de la dita jornada féu /

foli 192 v

¹¹⁰ gràsies a Déu de tant gran benefici y envià la nova al Papa / ¹¹¹ per embaixadós, lo compte de Plegio y a don Joan de Figuerola, / ¹¹² al rey Philip, ab lo standart de la armada turquesqua, a l' / ¹¹³ emperador, a don Dieguo de Mendosa y a la senyoria de Ve- / ¹¹⁴ -nècia, a don Pedro Çapata. En après a remunerat als / ¹¹⁵ capitans y soldats que en tal jornada se trobaren. Plà- / ¹¹⁶ -cia a Nostre Senyor Déu perseverere la victòria contra del turch / ¹¹⁷ y sie lo sant nom de Déu exalsat y la sancta fe catòlica / ¹¹⁸ augmentada. Amén.

¹¹⁹ De totes aquestes coses sobredites, més largament scrites y stampa- / ¹²⁰ -des ab molts crestalts⁶ y compostures y figurades, se'n són fetes / ¹²¹ alimàries y per les sglésies cantats Te Deum Laudamus, y profes- / ¹²² -sons se n'an fetes. Y per ésser tant cosa notable y digna de / ¹²³ memòria aquesta tant gloriosa victòria ne fas jo, Joseph / ¹²⁴ Nux, prevere y racional de la Venerable comunitat dels preveres / ¹²⁵ de la sglésia maior de Cervera la present memòria. A X de desem- / ¹²⁶ -bre, any mil sinch-cents setanta y hu, dich 1571.

3. Grafies i fonètica

S'examinaran, a continuació, els aspectes gràfics del document per tal de valorar la seva rellevància en relació amb determinats aspectes fonètics que podien haver estat vigents —i que potser encara ho són ara— en la varietat parlada a Cervera a finals del segle XVI.

Pel que fa al vocalisme tònic, hi ha correspondència absoluta entre el so i la grafia. Quant al vocalisme àton, les grafies discriminen la pronúncia de les vocals que en català nord-occidental no experimenten reducció vocàlica: [e] *e*: notable 122; [a] *a*: digna 122, dreta 72; [o] *o*: cosaris 42. Hi ha, però, tres formes que discrepen de la representació gràfica actual: *e* per *a*: embaixadós 111; *o* per *u*: fogí 96, i les solucions amb grafia alternativa: monicions 49 ~ municions 99. La *i* sovint apareix grafiada y en posició inicial, medial o final: yslla 22, 36, ymage 18, ytalians 58, 80, spay 91, y (conjunció), rey. Pel que fa al vocalisme, cal destacar la realització gràfica del mot 'diumenge'. Les dues vegades que apareix en el document sembla presentar la grafia *dumenge*

6. No és gaire llegible, però sembla interpretar-se 'crestalt', grafia antiga de 'cristall'.

64, 86. El mot, però, apareix clarament grafiat *diumenge* en altres actes de la Comunitat de Preveres de Cervera.⁷ No és segur, però, que la pronúncia d'aquest mot fos fidel a la representació del diftong. Recordem, entre d'altres, les variacions en [doméɲze],[duméɲze]. Aquesta darrera representació coincidiria amb la grafia suggerida i amb la pronúncia espontània actual d'aquest mot a Cervera.

El mot 'fidels' es troba documentat com a *fels* 3 < fidēles, que evidencia la pèrdua de la D llatina en posició intervocàlica i en posició pretònica, i experimenta la reducció de la solució 'feels', varietat ortogràfica documentada en la llengua antiga.

En relació amb els sons consonàntics bilabials, és destacable la representació gràfica de l'oclusiva bilabial sonora 'b' que es troba en posició final sols en la preposició *ab*, la pronúncia de la qual, a causa del contacte amb mots començats amb una consonant nasal, és suposadament [am]. Es tracta d'una representació gràfica molt freqüent en textos medievals. La forma fonètica més estesa, en la zona occidental, fora de la Ribera d'Ebre, és [amb], davant els mots començats en vocal, i [am], davant consonant.

En relació amb la diferenciació fonètica entre [b] i [v], el text distingeix regularment entre 'b' i 'v': *vall* 34, *danyave* 7, *Cervera* 125, *envià* 26, *envestir* 60. Segons Gulsoy (1977), aquests dos fonemes es van mantenir diferenciats fins a la primera meitat del segle XV, que es van confondre en la majoria de comarques de Catalunya, com a conseqüència de la fricació de /b/ entre vocals.

Una de les representacions gràfiques més vacil·lants és la relativa a la representació dels sons fricatiu alveolars [s] i [z]. Quan representa el so sord és freqüent l'ús de 'c' en lloc de 's': *cervit* 2, *Cicília* 23, 79, *Mecina* 23, *geníceros* 49; de 's' en lloc de 'c': *Sefalònia* 36, *sinch* 95, *determinasió* 55, *sinquanta* 72, 73, *Venèsia* 76, *gràsies* 110 (amb alternança *Venècia* 113, *vencedós* 93, *prínceps* 17, *concediren* 31, *gràcia* 5); de 's' en lloc de 'ss': *pasant* 52, *resenya* 56, *profesons* 121 (amb alternança: *Sanctíssim* 5, *passaven* 47, *fessen* 61, *grosses* 20); de 's' en lloc de 'ç': *comensà* 86, *comensant* 87 (però *ço* 4). El so original interdental castellà [θ] és representat amb 's' i 'ç': *Súnyigua* 78, *Mendosa* 113, *Çapata* 114. La fricativa sonora es manté fidel a la representació gràfica actual: 's' intervocàlica: *presa* 37, *visitant* 69, *presos* 97 i 'z': *onze* 57, *quinze* 98, la qual pot africar-se: [dz] a *dotze* 14.

En relació amb la representació gràfica del so velar sord, s'observa una grafia *ch* majoritària en posició final precedida de vocal (tret d'una forma única *turc* 46): *catòlich* 6, 29, *loch* 83, 84, *dich* 126; precedida de qualsevol altra consonant: *sinch* 20, *turch* 33, 116, *fonch* 55, 63, *turchs* 93, 97, 100. També apareix -ch- interior: *catòlich*a 63, 117, *Marcho* 75. D'altra banda, el

7. Cf. M. P. PEREA, "Transcripció i estudi lingüístic d'una acta del Llibre de Consells de la Comunitat de Preveres de Cervera (1566)", *Anuari de Filologia*, vol. XVIII, núm. 6 (1995) 57-104.

sons oclusius velars [k] i [g] són representats sistemàticament amb les grafies *qu* i *gu*, grafies que també són utilitzades pel mateix escriptor en altres actes: *cerqua* 39, 52, *convoquà* 54, *tudesquos* 58, *turquesqua* 61, 65, 88, 112, *Requasens* 77, *Súnyigua* 78, *dediquat* 83, 84, *Araguó* 13, *barguantins* 20, *fraguates* 20, *enemigua* 53, 56, *Sancta Ligua* 2, 11, 27, *Barbariguo* 73, *Dieguo* 113, per bé que en alguns casos s'observen alternances: *gualeres* 24, 93 ~ *galeres* 42, 50, 70, 83, *fraguata* 37 ~ *fragata* 59, 68.

El so palatal lateral [ʎ] presenta dues possibles representacions gràfiques: a inici de mot es correspon amb una 'l' simple: *levant* 8, *loch* 83, 84, *Luis* 77, *largament* 119. La representació de la 'l' simple correspon a la grafia llatina. La seva utilització, fet comú a l'Edat Mitjana, amb pronúncia palatal, era general, de manera que no va ser necessari cercar una nova representació gràfica per a aquest so. En posició intervocàlica hi ha vacil·lacions: *aquella* 81, 66, *batala* 74, 87 ~ *batalla* 76, 91, *artileria* 82, 88, *batallar* 91, *batalaren* 92, *cavalés* 105. En posició final (o seguida del morfema de plural) en general és *ll*: *fill* 13, *vexells* 42, però *vexels* 19. Totes les grafies semblen indicar l'absència de iodització.

La representació del so fricatiu prepalatal oscil·la, en posició intervocàlica, entre *x* ~ *ix*: *baxans* 44; *Alí-baxà* 44 ~ *Alí-baixà* 101, *dexaren* 82, *embaixadós* 111, *Partat-baixà* 45 ~ *Partat-baxà* 101, *així* 48, *vexells* 43 (però també apareix la variant ortogràfica *vegells* 43). A final de mot, apareix representat amb la iod: *mateix* 86. Aquest so es conserva actualment com a dígraf —[jʃ]— en lleidatà i valencià, tret de València capital i de l'alicantí meridional (Badia 1981:205). A *xexanta* 42, es constata la grafia *x* inicial i la possible realització fonètica palatal per assimilació de la palatal veïna. La grafia *x* pot ser, d'altra banda, indicadora d'una possible realització africada: [ks]: *Alexandria* 25, i [gz]: *exalsat* 117. És impossible afirmar que en la Cervera del segle XVI la pronúncia d'aquests mots responia a una africació. Pel que fa al primer, la solució medieval podria ser doble, o bé fricativa palatal [ʃ]⁸ o bé africada [ks], en funció d'una voluntat més o menys cultista.

La fricativa prepalatal [ʒ] presenta polimorfisme: o bé *i* (paleogràfica): *maior* 77, 125, *migiorn* 85, o bé *j*: *jornada* 109, 115, *jo* 123, *Joseph* 123. La realització corresponent a la fricativa [ʒ] és pròpia del català central, balear i rossellonès.⁹ La solució [dʒ] ho és parcialment del català nord-occidental, alguerès i valencià (tret de la zona de l'apitxat). D'altra banda, la pèrdua total de fricció de la [ʒ] ha promogut una realització en [j], en exemples com '[j]o' o '[j]a', que són propis de les comarques meridionals del Principat, incloent el Camp de Tarragona, la Segarra i les Garrigues. Gràficament, no s'evidencia la possible pronúncia africada [dʒ] a *ymage* 28 < *imagine*, com acostumen a fer els mots que presenten la terminació -g^hine.

8. Cf. la pronúncia de l'antropònim Ale[(j)]andre.

9. Vegeu D. RECASENS, *Fonètica descriptiva del català*, Barcelona, 1991, 284 i ss.

La lateral alveolar [l] presenta vacil·lacions en la representació, *l* alterna amb casos esporàdics que presenten *ll*: *vella* 66, *velles* 97, *dells* 102, *yslla* 22, 36.

Quant a les nasals, *man* 72 < MANU, conserva la nasal final a *man dreta*, expressió que, segons el DCVB (VII, 182), és l'única solució que actualment conserva la nasal etimològica del substantiu. Al marge del significat direccional que aquesta expressió adquireix en el document, el DCVB (VII, 92) es refereix també a la mà més usada i més hàbil per treballar.

Pel que fa a les vibrants, es constata alguna confusió en la representació gràfica de bategants [r] i vibrants [r]: *Carrlos* 13, *aribaren* 36, *aribades* 85. La R intervocàlica llatina, esdevinguda final en català primitiu per la pèrdua de les vocals finals, no es pronuncia actualment en la major part del domini lingüístic. Aquesta -r final apareix en els mots singulars: *senyor* 4, *emperador* 13, *comanador* 77, *maior* 77, presumiblement muda, pel fet que el fenomen de pèrdua devia ser anterior al segle XVI. Els plurals en -rs són reduïts a -s: *particulàs* 17, *darrés* 25, *venturés* 58, *comanadós* 80, *vencedós* 93, *cavalés* 105, *embaixadós* 111. El plural de *senyor* conserva sempre la -r final: *senyors* 17, 79. Hi ha, però, mots de caràcter culte acabats en -er, -or, -ur, -ar o monosíl·labs nominals que conserven la pronúncia de la -r final: *tir* 82, *valor* 104, *mar* 44. La -r final dels infinitius apareix representada de manera uniforme: *investir* 60, *tenir* 85, *batallar* 91.

Quant als grups consonàntics, -NCT- manté el grup etimològic: *sanctíssim* 5, *sancta* 11, 117. Hi ha, però, una ocurrència sense conservació de l'oclusiva en posició final *sant* 117, que manifesta la seva probable desaparició en la pronúncia. Els aplecs -SG-, -SC-, -ST-, -SP-, -SF inicials evidencien l'absència sistemàtica d'una vocal protètica per raó d'un desig de cultisme gràfic: *Spanya* 6, *standart* 27, 112, *spays* 49, *spanyols* 57, 79, *squadres* 70, *squerra* 73, *stave* 74, *squadra* 80, *spay* 91, *sfondrades* 95, *spanyons* 105 (sembla que en aquest cas conserva la forma sufixada HISPANIONE i no el sufix procedent de -OLU), *scrites* 119, *stampades* 119, *sglésies* 121, *sglésia* 125. -MPT- presenta una grafia antietimològica a *compte* 11 < cōmīte. Els grups -GN- i -GM- es conserven a *regne* 9 i *digna* 122 i a *augmentada* 118 (< augmentāre), respectivament. -PT- es redueix a *catius* 98 < captīvus, solució que representa l'evolució popular del mot llatí. La llengua literària moderna empra la forma *captiu*, que és un llatanisme erudit. També experimenta reducció el grup -MM- a *suma* 18 < summa. Quant als grups consonàntics finals, -RT i -NT es conserven gràficament a final de mot: *part* 8, *port* 25, *standart* 27; *quint* 5, *levant* 8, *Piemont* 18, i seguits del morfema de plural: *valents* 62; en els gerundis: *considerant* 7, *avent* 46.

Finalment, cal fer referència a la representació de la h. La h etimològica es conserva poc: *hora* 85, *hores* 92, *Philip* 6, 112, *Joseph* 123, en contrast amb la presència majoritària de casos de h antietimològica: *hu* 126, *ho* 1,

ahont 26, *Anthonio* 75. L'ús d'aquesta grafia indica un desig d'aproximació a la representació llatina.

4. Morfologia verbal

En aquest apartat s'agruparan i es classificaran els temps verbals apareguts en el text. Prèviament, però, cal destacar la presència d'un fenomen força sistemàtic relacionat amb la fonètica: la grafia *-e*, que es correspon a la final llatina *-A* de la desinència de la tercera persona del singular de determinats temps. Aquesta representació indica la diferenciació fonètica del timbre de la vocal [-a], que tendeix a pronunciar-se [-e] en els parlars occidentals. Veny (1993) situa cronològicament aquest fenomen a Lleida abans del segle XIV. Els temps verbals on apareixen les formes amb *-e* final són els següents: present d'indicatiu: *persevere* 116; imperfet d'indicatiu: *danyave* 7, *ere* 9, 40, 41, 51, 53, 54, y *avie* 19, *avie* 35, 38, *tenie* 35, *venie* 45, 47, *passave* 47, *volie* 48, *estave* 60, *venie* 66, *anave* 72, 77, *stave* 74; present de subjuntiu: *sie* 117. ÉSSER actuant com a auxiliar: *ere presa* 37, *ere danyosa* 67, *se'n són fetes* 120 (alternant amb *se n'an fetes* 122). Hi ha, però, dues formes amb *-a* final: *devastava* 8, *patia* 11.

Quant al mode indicatiu, hi ha nou representacions de present. Cinc —*és* 1, 4, 10, 107; *prenen* 18— estan incloses en la crònica pròpiament dita, i quatre —*dich* 126, *són*, 120, *fas* 123, *persevere* 116— formen part del comentari de Joseph Nuix. Cal destacar la solució de primera persona *fas* < FACIO, que correspon a la flexió antiga, i que en els documents medievals també es troba grafiada *faç*. Aquesta solució pot trobar-se en alguns indrets de València i de les Illes (cf. Alcover i Moll 1929-1932).

D'imperfets d'indicatiu, i a causa del to narratiu del text, hi ha solament mostres de terceres persones del singular i del plural: *danyave* 7, *ere* 9, 40, 41, 51, 53, 54, 71, y *avie* 19, 94, *avie* 35, 38, *tenie* 35, 71, *venie* 45, 47, *passave* 47, *volie* 48, *estave* 60, *venie* 66, *anave* 72, 77, *stave* 74, *portave* 75; *eren* 14, 17, 28, 43, 44, *anaven* 78, *portaven* 80, 94, *mostraven* 90, *tenien* 91.

El perfet simple és el temps predominant. Solament hi ha solucions de tercera persona de singular —*convoquà* 54, *anà* 59, *tornà* 68, *durà* 91, *féu* 108, *envià* 110, *fonch* 55, 63 < *FUT —que en la llengua antiga alternava amb les solucions 'fo', 'fon' i 'fou'— i de plural —*feren* 11, *elegiren* 12, *portaren* 26, *donaren* 30, *concediren* 31, *aribaren* 36, *saberen* 39, *refrescaren* 49, *foren* 65, 106, *dexaren* 82, *batalaren* 92, *prengueren* 93, *fogí* 96, *moriren* 105. En forma reflexiva: *se'n tornà* 70, *se comensà* 86, *se féu* 88, *se mesclà* 89, *se ajustaren* 24, *se entengué* 37, 53, *se trobaren* 57, 115, *se'n tornaren* 83, *no's trobaren* 84, *prengueren-se* 99. Les terceres persones del singular dels perfets de 'fer' —*féu*— i 'ésser' —*fonch*— representen un cas especial a causa del seu comportament irregular. La variant *fogí* 96, ha de

tractar-se probablement d'un cas d'ultracorrecció.¹⁰ La *Flexió verbal en els dialectes catalans* manifesta una solució fonètica majoritària en [u] en el radical del perfet simple del verb *fugir*. Atès que el perfet té poca extensió, l'infinitiu, que compta també amb el radical àton, manifesta formes amb [o] a l'arrel a algunes localitats del territori valencià i balear, però mai en nord-occidental. Cal recordar a més la tendència a tancar la *o* en *u* quan va seguida de *i* tònica.

Hi ha dues mostres de pretèrit indefinit: *se n'an fetes* 12, *a remunerat* 114.

Pel que fa al mode subjuntiu, hi ha dues manifestacions de present: *sie* 117, *plàcia* 116, que compten amb dues vocals desinencials diferents. Hi ha també dues solucions d'imperfet: *fessen* 48, 61, *morissen* 102, 105. Ambdues mostren una alteració en la desinència en relació amb la *i* posttònica — modern [fésin]— que és, al seu torn, analògica a d'altres casos de *-i* en formes subjuntives. No es tracta, però, d'un fenomen constant a tot el domini, atès que, dialectalment, sovint es troba *-e-* posttònica en varietats occidentals —cantesses.

De les formes impersonals, destaquen les formes d'infinitiu: *animar* 69; *batar* 91, *combatre* 55, *donar* 2, 107, *investir* 60, *ésser* 85, 122, *fer* 70, *guardar* 38, *juntar-se* 24, *pelear* 51, 62 (del cast. *pelear*), *portar* 21, *tenir* 85.

Gràficament, tots els gerundis del text acaben en *-nt*. Malgrat que l'evolució fonètica regular del grup llatí ND va ésser *-n*, aquesta consonant adquirí posteriorment una dental final per interferència amb el participi actiu que la posseïa etimològicament (AMANDO- AMANTE). D'aquesta manera, la confusió implicà inicialment que, de forma esporàdica, el gerundi rebés una *-t* i que el participi la perdés. El text presenta un nombre important de formes de gerundi: *animant* 61, *comensant* 87, *considerant* 10, *stant* 82, *fent-li* 47, *mesclant-se* 82, *partint-se* 33, 38, *pasant* 52, *posant* 67, *remolcant* 81, *tornant* 69, *venint* 49, *visitant* 69. Hi ha una sola forma de gerundi compost: *avent enviat* 46.

Es constaten diverses mostres de participi. En alguns casos, actuen de verb principal en temps compostos i, en altres, fan funció d'adjectiu. Formen part de temps compostos: *havent enviat* 46, *havie promès* 38. En construccions passives: *foren morts* 97, 101, *foren libertats* 97, *ere presa* 37, *foren preses* 95, 101, 102, *foren presos* 97, 103, *foren remades* 96, *fonch respost* 63. Amb funció adjectival: *dediquat* 83, 84, *scrites* 119, *exalsat* 117. Les solucions flexionades *dit* 21, 30, 54, 58, 68, 74, 108, *dita* 12, 21, 22, 25,

10. A. BADIA I MARGARIT, "Predominio de las vocales abiertas *e* y *o* en el catalán de Barcelona", *Sons i fonemes de la llengua catalana*, Barcelona, 1988, explica el predomini de les vocals obertes en barceloní a causa d'un fenomen d'increment de sonicitat segons el qual les vocals obertes són percebudes més clarament que les tancades. Potser aquest fenomen podria justificar la grafia *fogí* tot i que la pronúncia actual del mot a Cervera reflecteix clarament el tancament [fuʒi].

33, 34, 40, 41, 91, 109, *dits*, 29 responen a un desig llatinitzant i a les característiques narratives d'aquest text. Provenen de participis llatins el radical dels quals acaba en *c*: DICTU > dit. El el grup CT ha donat *jt* i la *j* s'ha fos amb la *i* tònica.

Taula de formes verbals

La taula següent té la finalitat de classificar totes les formes verbals que apareixen en el text. La seriació de l'esquerra situa els infinitius alfabèticament, com a formes referencials, per indicar l'ocurrència d'un verb. La classificació verbal es basa, d'una banda, en les formes no personals, situades a l'extrem dret i, de l'altra, en les formes personals, subdividides, al seu torn, en modes: indicatiu i subjuntiu i en els temps verbals que inclouen. S'eliminen les caselles corresponents als temps absents. Els temps verbals inclouen també les solucions en veu passiva. La xifra situada immediatament al costat del verb indica la línia del text on es troba.

	Indicatiu		Subjuntiu			Impersonals		Gerundi	Participi
	Present	Imperfet	Perfet	Indefinit	Present	Imperfet	Infinitiu		
AJUSTAR			ajustaren 24						
ANAR		anave 72, 77 anaven 32, 78	anà 59						
ANIMAR							animar 69	animant 61	
ARRIBAR			arribaren 36						arribades 85
BATALLAR			batalaren 92				batallar 91		
CANTAR									cantats 121
COMBATRE							combatre 55, 60		
COMENÇAR								comensant 87	
CONCEDIR			concediren 31						
CONSIDERAR								considerant 7, 10	
DANYAR		danyave 7							
DEDICAR									dediquat 83, 84
DEIXAR			dexaren 82						
DETERMINAR									determinat 60
DEVASTAR		devastava 8							
DIR	dich 126								dit 10
DONAR			donaren 30				donar 2, 107		donat 70
DURAR			durà 91						
ELEGIR			elegiren 12						
ENTENDRE			entengué 37, 53						
ENVESTIR							envestir 60		
ENVIAR			envià 110, 26						enviat 46
ESCRIURE									scrites 119
ÈSSER	és 1, 4, 10, 107 són 120	ere 9, 37, 40, 41, 51, 53, 54, 67, 71 eren 14, 17, 28, 43, 44	fonch 55, 63 foren 65, 95, 97, 101, 102, 106		sie 117		ésser 85, 122		estat 2, 107

ESTAR		stave 74 estave 60					stant 82	
FER	fas		féu 108, 88 feren 11					exalsat 117
FUGIR			fogí 96		fessen 48, 61	fer 70	fent-li 47	feta 55, 56; fetes 120
GUARDAR						guardar 38		
HAYER		avie 35 avie promès 38 h'i avie 94 y avie 19		se n'an fetes 122			avent 46 ja enviat	
INSTAR			instà 14					
JUNTAR						juntar-se 24		
LIBERTAR								foren ---libertats 97
MESCLAR			se mesclà 89				mesclant-se 89	
MORIR			moriren 102, 105		morissen 102, 105			foren morts 97, 101
MOSTRAR		mostraven 90						
PARTIR							partint-se 21, 33, 38	
PASSAR		passave 47					pasant 52	
PATIR		patia 11						
PELEAR						pelear 51, 62		
PERSEVERAR	persevere 116							
PLAURE					plàcia 116			
PORTAR		portave 75 portaven 80, 94	portaren 26			portar 21		
POSAR							posant 67	
PRENDRE	prenen 18		prengueren 93 prengueren-se 99					ere presa 37 foren preses 95, 101, 102 foren --- presos 97, 103
PROMETRE								los avie promès 38
REFRESCAR			refrescaren 49					

REMAR								foren --- remades 96
REMOLCAR								remolcant 81
REMUNERAR				a remunerat 114				
RESPONDRE								fonch respost 63
RESTAR			restaren 92					
SABER						Asaber 47		
SERVIR								és estat cervit 2, 107
TENIR	tenie 35, 71, 91				tingue 14	tenir 85		
TORNAR		tornà 68, 71 tornaren 83					tornant 69	
TROBAR	trobaren 57, 84, 115							
VENIR	venie 45, 47, 65						venint 49	
VOLEJ	vojie 47						visitant 69	

5. Lèxic i semàntica

5.1. Onomàstica

El text conté un bon nombre d'antropònims que fan referència als participants en la batalla. Els cabdills turcs, amb formes polimòrfiques: *Alí-baixà* 101 ~ *Alí-baxà* 44 i *Partat-baixà* 45 ~ *Partat-baxà* 101. Els monarques: *Carrlos V* 13, forma castellanitzada del nom propi germànic, i el seu fill *Philip* 6, 112, 6 (Felip II), amb la grafia inicial fidel al grecollatí *Philippus*. Els principals cabdills de la Santa Liga: *don Joan de Àustria* 109, germà de Felip II, *don Luís de Requesens y Súnyiga*¹¹ 77, *don Joan de Cardona*¹² 78, *don Joan de Figuerola* 111, *don Pedro Çapata* 113, *Joan Andria Dòria*¹³ 72, *Marcho Anthonio Colona*¹⁴ 75, *don Dieguo de Mendosa* 113 i *Barbariguo* 73, que en el text és presentat com a general de Venècia. En alguns casos l'antropònim va precedit de la partícula de tractament *don* < contracció de dom̃nu > dōmnu, equivalent a 'senyor'.

Hi ha una referència a *Oxalí* 96, rei d'Alger. En darrer terme, el nom del pontífex de l'Església Catòlica, el *Papa Pio quint* 5, presenta una varietat formal que pot fer pensar en un castellanisme. En relació amb l'ordinal *quint*, en català hi ha hagut una vacil·lació freqüent entre *quint* i *cinquè*, amb predomini actualment de la segona forma. Tanmateix, el qüestionari de Cervera de l'enquesta de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català* revela l'ús de *quint* [kín] per expressar l'esmentat ordinal.

Els topònims remetent a ciutats africanes: *Alexandria* (nord d'Egipte) 25, *Alger* 96; a ciutats i regions italianes: *Venècia* 6, 10, 16, 113, 113 ~ *Venèsia* 19, 76, *Piamont* 18 (variant de Piemont, regió del nord d'Itàlia), *Mecina*¹⁵ 23 (variant de Messina), *Cicília* 23, 79 < Sicília (variant de Sicília); a l'illa de *Cipre* 9, 34 < Cyprus, i a la ciutat xipriota de *Famagusta* 34, 37 (variant de Famagosta) < Fama Augusta. A l'illa del mar Jònic, Cefalònia, grafiada *Sefalònia* 36; al golf de Corint, *Lepant* 40, que alterna amb *Lepanto* 46.

Altres topònims: *Spanya* < Hispania 6,16 (sense a- protètica), *Castella* 77 i *Cervera*¹⁶ 125.

Hi ha una referència al *compte de Plegio* 111. Aquesta regió està il·localitzada. El títol nobiliari provinent de cōm̃te presenta el grup antietimològic -mpt- per ultracorrecció.

11. Alt funcionari reial i comanador major de l'orde de Sant Jaume en la Corona de Castella. El 1568 esdevingué conseller de Joan d'Àustria i actuà en la batalla de Lepant com a lloctinent del generalíssim de l'armada, Joan d'Àustria, aleshores encara menor d'edat.

12. Joan de Cardona i Requesens comandà les galeres que van intervenir en la batalla de Lepant com a membre del consell privat de Joan d'Àustria.

13. Fill d'Andrea Dòria.

14. Vicecomandant de la flota papal a la batalla de Lepant.

15. Aquesta variant ortogràfica està documentada en la Crònica de Desclot, c. 43.

16. Vegeu A. TURULL I RUBINAT, *Els topònims de la Segarra*, Cervera, 1991, en relació amb l'etimologia d'aquest topònim.

5.2. Configuració lèxica

El text compta amb mots de diversa procedència: 1) Mots d'origen germànic: *nafrats* 106, de *narwa*, 'cicatriu'; *guerra* 99, de *werra*; *tudesquos* 58 (alemany) de *theudisk*; 2) Mots d'origen gòtic: *bandes* 90 (amb el significat de 'porció determinada d'un espai'), de *bandwa* 'senyal', 'bandera'; 3) Llatinismes: *mília* 57, forma plural de mil, *ultra* 18 < *ultra*; 4) Arcaïsmes: *sens* 30, 49 < SINE; 5) Castellanismes: en alguns casos és difícil decidir si es tracta pròpiament de castellanismes o de llatinismes, resultat d'una voluntat cultista. *Ànimo* 88, podria semblar una realització presa del castellà 'ánimo', amb la significació de 'coratge, força d'esperit'. Coromines (DECLC), però, l'explica com a cultisme que mantenia la terminació llatina. Joanot Martorell l'usa sovint i a la fi del segle XV hi ha algun intent esporàdic de catalanitzar-lo dient 'ànim'. Tanmateix, encara en el segle XIX es deia i escrivia més aviat en -o i no és fins a la Renaixença que s'elimina del tot. (Farreny: 1986, s'inclina també per considerar-lo un cultisme, provinent del llatí ANIMUS, amb manteniment de la -o final); altres mots presos del castellà: *Sumo Pontífice* 30, *socorro* 34 (cat. socors < succursu), *Lepanto* 46, *pelear* 51, *yssa* 22, 36, el nom de fonts *don Pedro Çapata* 114; i la solució de plural *geníceros* 49.¹⁷ 6) Mots d'origen italià: *stampades* 119 de *stampare* (que ve del germ. stampōn, 'esclafar, prémer'); golf 40. de *golfo*; soldats,¹⁸ 50, 61, 69, 15, de *soldato*, que originàriament significava 'que cobra soldada, assalariat'. 7) Mots d'origen francès: *artileria* 82, 88, del francès artilleterie; *standart* 27, 112, del francès antic estendart, fr. modern étendard; 8) Mots d'origen àrab: *fanal* 94, de fanār, turc 46 / turch¹⁹ 3, 7, 33, 35, 37, 39, 44, 103, 104, 116, de turc; *alimàries* 121 de al-imara, 'senyal': foguera que serveix de senyal. La forma de plural fa referència a la il·luminació feta amb molts de llums, per senyal de festa (cast. luminaria). La forma alimària prové de *alimara* amb contaminació o influx analògic de *llumenària*; 9) Mots procedents del gàl·lic: *embaixadós* 111, de antbahtjan 'portar una missatgeria; i 10) Mots d'origen basc: *squerra* 73, de esquer.

5.3. Glossari

Aquest apartat dedicat al lèxic es clou amb una llista de mots que mereixen un comentari des d'un punt de vista semàntic o etimològic.

17. Cf., però, la reducció quasi general de *rs* a *s* en el plural dels mots aguts acabats en -*r* (*darrés*, *cavalés*).

18. La forma *soldants* 62, que apareix en el document pot ser fruit d'un error de l'escrivà atès que va precedida de l'adjectiu *valents*. Pot conjecturar-se un tipus d'error similar en la solució *crestalts* — antigament grafiada *crestal(l)*— precedida en aquest cas per l'adjectiu *molts*, o simplement la manifestació d'un afany d'ultracorrecció.

19. L'expressió *El gran turc* era el nom que es donava al sobirà de l'imperi de Turquia.

APLACADA 86: calmada (< placōre, prefixat amb a-), *aplacada algun tant la mar* 86; significat oposat a MOGUDA 67: agitada, *la mar algun tant moguda*.

ASETIADA 36 < s̄ituare: assetjada.

BARGUANTINS 20: barca lleugera, generalment de dos arbres, amb vergues i veles quadres. Derivat de *bergant*, probablement a través de l'it. brigantino.

BAXANS 44: títol honorífic de certs dignataris turcs

COMANADOR 77: cavaller que té una comanda, en certes ordes militars. En certes ordes honorífiques, el qui posseeix el grau superior al de cavaller o oficial.

COSARIS 42, derivat de cors o cós: graf. ant. de corsari. Fa referència tant al vaixell armat en cors com a home que el comanda o el tripula.

CRISTIANITAT 11 < christiānitāte: forma antiga de cristiandat.

CRUCIFICI 28 < llatí crucifixum, amb la terminació canviada per analogia de 'sacrifici'.

FORNIDES 51: proveïdes, abastides de coses necessàries o convenients, *galeres molt ben fornides*. Del part. pass. de fornir (del gòtic frumjan, 'abastir', probablement per conducte del fr. fournir).

FRAGATA 37, 59, 68: nau de tres o quatre arbres de tres peces, tots ells proveïts de cofes i vergues, i de botavara en el pal de mitjana. Es diferencia del bergantí pel fet que té l'arbre de mitjana aparellat com els altres dos. De l'it. fregata, que segurament prové d'una forma baixollatina *fracata, deformació siciliana del grec 'destapada', 'sense coberta'.

GALEASES 42, 81, derivat augmentatiu de galea = galera: variant formal de galiassa. Vaixell semblant a la galera, però més gros.

GALEOTES 95, derivat de galea: variant de galiota. Vaixell semblant a una galera, però més petit.

GALERA 59, variant formal de *galea*, del grec ~γαλεα, que en la llengua clàssica significava 'mustel' i en el grec medieval prengué el significat de 'nau', i passà al llatí medieval sota la forma *galea*: vaixell llarg i estret i relativament baix, amb proa molt afuada, ormejat de veles llatines o quadres i que tenia com a element principal de propulsió els remes, dels quals en portava fins a més de trenta per banda, manejats cada un per dos o tres galiots. Galea és la forma més antiga en català; la variant galera n'és una modificació produïda tal vegada per adopció del sufix -era (< -aria) (però té l'inconvenient de la persistència de la e oberta en lloc de la e tancada que té el sufix -er en gairebé tots els dialectes catalans). Sembla que l'italià fou el vehicle que portà el mot grec a Catalunya, i que de Catalunya s'expandí dins el castellà (galera) i el francès (galère).

GENÍCEROS 49 < del turc ĵeniĵeri: genísse, soldat d'infanteria de la guàrdia del Sultà de Turquia.

MEMÒRIA 1, 5, 123, 125 < memōria: escrit en què són exposats certs fets que cal recordar. La locució *de bona memòria* 5, significa que es recorda gratament.

MILLES 40, 53 < millia: mida itinerària que originàriament era de mil passes (1.482 metres) i ara es distingeix la milla anglesa o terrestre (1.609 metres) i la milla marina (1.853 metres).

PROFESSÓ 112 (processó) < processiōne. Les formes amb 'f' (professó) i 'v' (provessó, a València) presenten un canvi consonàntic ocasionat segurament per la influència del llatí profesiōne o profectiōne, que eren mots de significat semblant al de PROCESSIONE.

RACIONAL 124 < ratiōnāle: (mestre racional o Mestre del racional). Funcionari encarregat de rebre i comprovar els comptes de la casa reial o d'una corporació, institució o comunitat.

RESENYA 56: derivat de *senya* reforçat amb el prefix intensiu re-. Enumeració i descripció d'una cosa per a donar-la a conèixer.

SFONDRADES 95 < llatí vg. *ex-fundōrare: destruir una cosa, fent-la caure a trossos.

VENTURÉS 58: derivat de *ventura*. Contingent, casual, que no forma part de la sèrie normal i fixa.

6. Conclusions

Des d'un punt de vista formal, i en relació amb la tipologia del text estudiat, el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC) ofereix sengles definicions dels termes 'relació' i 'memòria', que encapçalen el document estudiat. En primer lloc, relació és 'l'acció de relatar o referir allò que hom ha sentit, vist, etc.'; en segon lloc, memòria pot interpretar-se com 'l'escrit en què són exposats certs fets, destinats a recordar-los'. Les dues definicions, doncs, s'adeqüen, sens dubte, a la voluntat de Joseph Nuix, prevere i racional de la Comunitat de Preveres —que deixà constància d'aquesta crònica de la victòria de Lepant per tal que fos recordada— i justifiquen l'estil narratiu i seqüencial del document. La voluntat del prevere coincideix alhora amb les consideracions històriques preliminars exposades en la introducció pel que fa a la importància material i psicològica que la batalla de Lepant tingué per als catalans.

Des d'un punt de vista lingüístic, s'ha partit del pressupòsit que el document, per les seves mateixes característiques intrínseques, és poc representatiu de l'espontaneïtat del registre oral. Un examen detingut ha posat en evidència, però, que el llenguatge utilitzat posseeix un ritme viu i àgil, per bé que és inevitable el to formal propi d'una acta d'un llibre de Consells. El formalisme s'evidencia especialment en les grafies i en les construccions sintàctiques. En efecte, les grafies denoten en alguns aspectes una voluntat cultista i un desig d'aproximació als models llatins, amb presència d'ultracorreccions.

En contrapartida, hi ha, d'altra banda, solucions gràfiques que permeten de detectar trets dialectals específics de l'àrea geogràfica, tot i que no s'hi

aprecien dialectalismes lèxics evidents. Així, la terminació en -e de la 3a persona del singular del present d'indicatiu dels verbs de la I conjugació, la formació del plural de mots aguts que acaben en -r en singular (*darrés*), la manca de concordança amb el numeral precedint el substantiu (*dos galeases*), l'assimilació de la prepalatal en el numeral *xexanta*, la previsible realització fonètica de la solució gràfica *dumenge* són mostres de realitzacions generals del dialecte nord-occidental, i alhora són extrapolables a la zona de transició dialectal entre l'àrea occidental i l'oriental on Cervera està actualment situada.

El lèxic posa de manifest un llenguatge culte i és destacable la presència de mots de diferent procedència, amb absència d'un nombre important de castellanismes. El caràcter de crònica permet la presència de topònims i d'antropònims, de vegades amb solucions polimòrfiques, i alhora d'un lèxic específic i agrupable en camps lèxics, especialment en relació amb el nom de les embarcacions. S'observen també aspectes interessants relatius a la sintaxi, que l'extensió d'aquest article no ha permès de desenvolupar.

En darrer lloc, cal constatar que la presència d'un text d'aquestes característiques en una acta del llibre de Consells de la Comunitat de Preveres de Cervera és un fet inhabitual. Les actes, en general, donen compte de les reunions i dels acords presos de caire econòmic, religiós o social. És segur que l'impacte produït a Catalunya per aquest triomf ha estat la causa d'aquesta constància escrita. En definitiva, el present document posseeix un doble interès: com a versió testimonial d'un esdeveniment històric i com a testimoni lingüístic d'una època i d'un espai determinats.

Bibliografia

- ALCOVER, A. M. I MOLL, F. DE B. (1929-1932) *La flexió verbal en els dialectes catalans*, Anuari de l'Oficina Romànica de Llengua i Literatura, II- V, Barcelona.
- _____ (1961-1969), *Diccionari català-valencià- balear* (DCVB), Palma de Mallorca, Moll. 2a. ed.
- AMADES, J. (1984) *Costumari català*, v. V, Barcelona, Salvat.
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1968), "Predominio de las vocales abiertas *e* y *o* en el catalán de Barcelona", dins *Sons i fonemes de la llengua catalana* (1988), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- _____ (1981), *Gramàtica històrica catalana*, València, Tres i Quatre.
- BADIA I MARGARIT, A. M. / VENY I CLAR, J. (1965), *Atlas Lingüístic del Domini Català. Qüestionari*, quadern corresponent a Cervera.
- COROMINES, JOAN (1971), *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor.
- _____ (1980-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECLC), Barcelona, Curial i 'La Caixa'.
- DURAN I SANPERE, A. (1977), *Llibre de Cervera*, Cervera: Biblioteca de Cervera i la Segarra.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995) *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC), Barcelona, IEC.
- FARRENY I SISTACH, M. D. (1986), *Processos de crims del segle XV a Lleida. Transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- FOUCHÉ, P. (1924), *Phonétique historique du Roussillonnais*, Toulouse.
- GULSOY, J. (1993), *Estudis de Gramàtica Històrica*, València / Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARTÍ I CASTELL, J. (1970), *Contribució a l'estudi del dialecte occidental*, Tarragona.
- MESTRE, J. et alii (1992), *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62.
- MOLL, F. DE B. (1982), *Els llinatges catalans. Catalunya. País Valencià. Illes Balears*, Mallorca: Moll.
- _____ (1991), *Gramàtica històrica catalana*, València, Universitat de València.
- MORAN, J. "L'advocació del Remei i els trinitaris de València", article no publicat.
- PEREA, M. P. (1995), "Transcripció i estudi lingüístic d'una acta del Llibre de Consells de la Comunitat de Preveres de Cervera (1566)", *Anuari de Filologia*, XVIII, 6, Barcelona, Universitat de Barcelona, 57-104.
- RECASENS, D. (1991), *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SOLDEVILA, F. I VALLS I TABERNER, F. (1977) *Història de Catalunya*, Barcelona, Selecta.
- RIQUER, M. DE, COMAS, A. I MOLAS, J. (1985) *Història de la literatura catalana*, 4, Barcelona: Ariel, 4a. ed.
- TURULL I RUBINAT, A. (1991), *Els topònims de la Segarra*, Cervera, Centre Municipal de Cultura.
- TURULL I RUBINAT, M. (1986), *El règim municipal de paeria. Cervera 1331-1333. Dinàmica social i política*, Lleida, Virgili i Pagès.

- _____ (1990), *La configuració jurídica del Municipi Baix-Medieval. Règim Municipal i Fiscalitat a Cervera, entre 1182-1430*, Barcelona, Fundació Noguera.
- VENY, J. (1971) "*Regiment de preservació de pestilència*" de Jacme d'Agramont (s. XIV). *Introducció, transcripció i estudi lingüístic*, Tarragona.
- _____ (1984), *Els parlars catalans*, Palma: Moll.
- _____ (1993), *Dialectologia Filològica*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILAR, P. (dir.) (1989) *Història de Catalunya, v. IV El segle de la Decadència (s. XVI-XVIII)*, Barcelona, Edicions 62.